

Знаменська Е. Є.

ВОЄННА СОЦІОЛОГІЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК

У статті розглядається історія виникнення та основні етапи розвитку військової соціології. Надається стислий огляд предмету досліджень ранньої військової соціології. Здійснюється аналіз поглядів військових фахівців та соціологів щодо основні тенденції розвитку сучасної військової соціології.

Ключові слова: війна, соціологія війни, воєнна соціологія, суспільство.

Постановка проблеми. Протягом ХХ століття соціологія активно розвивалася, народжуючи різні напрями. Одним з найбільш цікавих став напрям «військової соціології». Дослідження в сфері «військової соціології» чудово представлені розробками російських дослідників рубежу ХХ століття – Миколи Головіна (автора самого терміна), а також В. Борткевича, П. Гейсмана, Б. Гуревича, К. Оберучева, П. Сорокіна, О. Строніна, М. Тімашева, О. Шідловського. Після революції початку ХХ століття в СРСР більшість цих дослідників емігрували.

Згодом в СРСР і в Україні аж до сьогодні військова соціологія була мало популярним напрямом для аналізу, адже і сама соціологія відновилася як самостійна наука відносно недавно, що, однак, не заперечує існування соціологічних досліджень в межах демографії, етнографії, статистики в другій половині ХХ століття.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Сьогодні аналіз військової соціології є сферою діяльності Р. Арона, С. Брадевіча, В. Мандрагелі, Є. Мануйлова, М. Мартіна, Л. Єгорова, І. Образцова, О. Панфілова, В. Регентова, В. Серебрянникова [1; 2; 3; 5]. Більшість з них або закликають до відновлення цього напрямку, або досліджують окремі аспекти історичного розвитку військової соціології

Метою цієї статті є аналіз становлення та розвитку військової соціології як окремого напрямку досліджень соціології, та визначення особливостей еволюції предмету досліджень цього напрямку.

Основна частина. Всім відомо, що соціологія і, власне, соціологічні методи дослідження формувалися на основі досліджень, що проводилися колись в статистиці та державному управлінні. До оформлення цілого кола досліджень в сфері військової соціології рубежу ХХ століття було проведено дослідження всесвітньо відомого російського математика, економіста, статистика, предтечі демографії та соціології – Владислава Іосіфовича Борткевича (1868-1931). 7 (20 по новому стилю) серпня 2018 року виповниться 150 років з дня його народження.

В. Борткевич успішно працював в області теоретичної, в особливості математичної статистики та теорії ймовірності. Він вперше застосував ймовірнісно-статистичний метод до теорії радіоактивного випромінювання, розробив нові статистичні методи (метод математичних очікувань, методи страхової статистики). Опублікував дослідження з теорії індексів, математичного аналізу, статистики доходів та статистики населення. Популярність отримала і його робота з закону малих чисел, в якому він показав, що розподіл рідких подій підкоряється закону Пуассона. Виконавши старий знаменитий аналіз ризику досить рідкісної події - гибель солдата Пруської армії від удару копитом коня, він показав, що, хоча ймовірність смертельного удару в різні роки і в різних армійських корпусах була різною, повний розподіл всіх відомих подій відповідав розподілу Пуассона. Деякі автори вважають, що цей розподіл слід назвати «розподілом Борткевича». Отже, В. Борткевич став першим дослідником у сфері, яку сьогодні називають сферою «військової соціології».

Сьогодні дослідники виділяють 4 етапи у розвитку військової соціології [4]:

Перший етап – середина ХІХ і початок ХХ століть – зліт вітчизняної військово-соціологічної науки. Саме на цей період приходяться розробки П. Гейсмана,

Б. Гуревича, К. Оберучева, П. Сорокіна, О. Строніна, М.Тімашева, О Шідловського.

Другий етап – в 1920-1930-і роки розробкою соціологічних проблем займалися: в Гарвардському університеті – Пітірім Сорокін і Микола Тімашов, Страсбурзькому – Георгій Гурвич, Паризькому – Євграф Ковалевський, Женевському – Олександр Міллер і Дмитро Меріманов, Дрезденської вищій технічній школі – Федір Степун, Тегеранському університеті – Ельбургській-Серебряков. В СРСР в 1920-х - початку 1930-х рр. в Червоній Армії проводилися широкомасштабні емпіричні дослідження і соціально-статистичні обстеження військ, 80% яких було присвячено вивченню «військово-соціальних проблем через призму соціально-класових відносин, соціально-класової структури армії і флоту». Одне з перших досліджень було проведене у військах Московського військового округу в 1924-1925 рр. вченими Лабораторії промислової психотехніки Наркомату праці та Секції прикладної психології Державного інституту експериментальної психології, відоме під назвою «Мова червоноармійця». Звіт про дану роботу являє собою зразок глибоко наукового підходу до розробки програми та інструментарію дослідження, обробки та інтерпретації отриманих результатів. Тоді група з 13 співробітників науково-дослідного підрозділу під керівництвом І. Н. Шпільрейна на початку 1924 р. одержала завдання від агітвідділу Політичного управління Червоної Армії «встановити словник червоноармійця і словник «політивпливаючої» роботи: усний та письмовий». До другого етапу відносять і період спроби військової соціології пристосуватися до умов комуністичної диктатури і жорсткої ідеологізації життя, які закінчилися тим, що соціологія, по суті, була віддана забороні [4];

Третій етап – друга половина 60-х до кінця 80-х років: період, коли партійні верхи дозволяють відновити військово-соціологічні дослідження. Початок пов'язано з функціонуванням з 1965 р. Військово-політичної академії імені В. І. Леніна в складі військово-наукового

товариства гуртка конкретних військово-соціологічних досліджень під керівництвом кандидата філософських наук капітана 1 рангу В. М. Пузика. Найбільш продуктивно гурток функціонував в період з 1965 по 1975 рік. Підсумком діяльності гуртка з'явився вихід у світ в 1971 р. першої роботи з теорії, методології та методиці військово-соціологічних досліджень. В період 1965-1970 рр. соціологічні дослідження починають активно використовуватися в діяльності органів військового управління. Для їх організації створюють нештатні соціологічні підрозділи. Перше ж великомасштабне соціологічне дослідження в Збройних Силах СРСР, санкціоноване і організоване під егідою Головного політичного управління СА і ВМФ було проведено в 1966 р. на базі Одеського і Білоруського військових округів з проблеми: «Шляхи вдосконалення діяльності офіцерів у вихованні підлеглих, зміцненні військової дисципліни» (опитано понад 1000 військовослужбовців) [3; 1].

Четвертий етап – початок 90-х років знаменується відновленням військової соціології в усіх правах та розширенням її свободи і самостійності у виборі предмету досліджень.

Сьогодні культивуються напрями досліджень військової соціології, сформульовані понад 100 років тому:

1. визначення соціальної стратифікації армії за принципами ієрархії у формуванні і реалізації владних відносин;
2. статутні відносини і система заохочень;
3. аналіз соціально-культурного розмаїття образів військовослужбовців за принципами, що включає освіту, культуру, професію ;
4. склад матеріального забезпечення різних військових підрозділів [5].

Інші теми в межах військової соціології включають:

- військове об'єднання;
- військовий професіоналізм;
- військовий промислово-академічний комплекс;
- організаційна структура збройних сил та інші.

Деякі критики вказують, що на сучасному етапі військова соціологія обмежилася морально-побутовим станом військовослужбовців і матеріально-технічним забезпеченням армійських і допоміжних підрозділів [2].

З огляду на зростання напруженості в світі за рахунок локальних конфліктів потреба в дослідженнях військової соціології лише підвищується, актуалізуючи питання більш широкого значення, наприклад, визначення типу війни за її змістом; розрізнення самої війни від військового конфлікту; розрізнення війни відкритої та такою, що ведеться непрямими заходами; оцінка війни чи військового конфлікту очима населення країни, регіону, світу; оцінка військового блоку та його спрямованості; оцінка професійності військового підрозділу, армії країни, тощо. Військова соціологія може досліджувати війну як особливий тип суспільно-політичного, економічного явища, щодо нав'язування опонентам своєї переваги у вирішенні суспільно значущих завдань, шляхом використання різного роду ресурсів чи застосуванням збройних сил.

Тут не можна не пригадати дослідження Льюїса Фрая Річардсона, Куінсі Райта, Миколи Рашевського, Анатолія Рапопорта, Кеннета Боулдінга, Томаса Саатті та інших – які широко використовували метаметичні методи аналіз для дослідження балансу сил у війні у всіх сторін конфлікту, алгоритму визначення переможця у війні за аналізом переліку критеріїв підготовки та ведення військових дій. Так, в статті «Ескалація міжнародного конфлікту» К. Райт запропонував математичний метод оцінки вірогідності швидкої ескалації та завершення військового конфлікту. Метод враховував ряд чинників, які діяли на сторони конфлікту як «ззовні», так і «зсередини». Його формула містила такі елементи як «рівень підтримки війни за національні інтереси», «військові сили», «економічна вартість конфлікту (витрати)»; «рівень тиску на гравців та міжнародна підтримка», «залежність від ресурсів» та ін.

Подібні математичні моделі сьогодні розробляють та представляють західні

вчені – Клаудіо Кіофі-Ревілла (Claudio Cioffi-Revilla), П'єр Алан (Pierre Allan), Баррі Блехман (Barry Blechman), Стівен Дж. Брамс (Steven J. Brams), Хенк У. (Henk W. Howeling), Ян Г. Сіккама (Jan G. Siccama), Пол Хат (Paul Huth), Брюс М. Руссетт (Bruce M. Russett) та інші, на сторінках журналу «Mathematical and Computer Modelling» [6].

Одне з центральних питань сучасної воєнної соціології - еволюція війн, особливості нового етапу у їх розвитку, пов'язаного з глобалізацією. Сучасні війни, називають «гібридними», в них визначну роль відіграють інформаційні технології і несилова робота з населенням.

Військові соціологи виділяють теоретичний і емпіричний рівні військової соціології. Перший охоплює питання взаємозв'язку армії та суспільства, війни і армії з різними сферами суспільного організму. Важливе місце відводиться вивченню впливу соціальних спільнот – етнічних груп, соціальних груп, сім'ї – на комплектування і стан збройних сил, впливу моралі, права і релігії на військову справу. Емпіричний рівень визначався як збір фактичних даних про стан військ, військових спільнот, вивчення документів, анкетування, аналіз статистики [3].

Військова соціологія реалізує функції:

- теоретико-пізнавальну (отримання принципово нового і поповнення, збагачення наявного теоретичного та емпіричного знання, розробка закономірностей і категорій військової соціології на основі дослідження соціальної дійсності);
- описово-діагностичну (оперативний збір, систематизація та накопичення соціологічної інформації про характер і стан соціальних явищ і процесів і на цій основі – розробка практичних рекомендацій керівному складу армії і флоту за рішенням найбільш гострих соціальних проблем);
- прогностичну (виявлення кількісних і якісних параметрів можливих майбутніх станів соціальних процесів і явищ, їх виявлення в моделях і сценаріях, видача соціальних прогнозів);

- світоглядну і просвітницьку (поширення інформованості керівного складу армії, формування соціологічного мислення в управлінській діяльності).

Воєнна соціологія забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку рішень командирів (начальників) за допомогою регулярного і оперативного надання їм соціологічної інформації про поточні та прогнозовані стани, характер поведінки (дій) підпорядкованих військових колективів, ефективності і характеру соціальних наслідків прийнятих управлінських рішень. Цей напрям має досліджувати оборонне будівництво, організацію і ефективність бойової діяльності, соціальне управління військовими колективами в Збройних Силах. Важливою є розробка соціологічних проблем виховання воїнів, формування у них почуттів патріотизму і вірності військовому обов'язку.

Висновки. На сучасному етапі перед воєнною соціологією України постала низка завдань: розробка теорії функціонування та вдосконалення Збройних Сил як соціального інституту; розвиток спеціальних військових-соціологічних теорій; розробка методологічної бази військово-соціологічних досліджень, вдосконалення методики і техніки їх проведення; створення механізму військово-соціологічної служби у Збройних Силах, який матиме змогу оперативно вивчати і вирішувати відповідні проблеми життєдіяльності військ. Адже головна мета військової соціології - забезпечення високого рівня бойової готовності і могутності Збройних Сил та інших складових військ, організації суспільства як гаранта безпеки та стабільності незалежної суверенної України.

Список використаної літератури:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – М., 1993. – С. 90-91;
2. Брадевіч С.С. Військова соціологія: ідеї, проблеми, досвід (середина XIX - початок XX ст.) – СПб., 1997. – 212 с.;

3. Єгоров Л. Військова соціологія і управління соціальними процесами в С.А. і ВМФ // Актуальні проблеми розвитку військової соціології в умовах перебудови армії і флоту. – М. : ВПА, 1990.

4. Образцов І.В. Военная соціологія: проблеми історичного шляху та методології // Социол. дослідні. – 1993. – № 12; 1994. – № 1.

5. Серебрянников В. Социология войны / В. В. Серебрянников. — М.: «Ось-89», 1998. — 320 с.

6. «Mathematical and Computer Modelling» ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0895717789904251>

Znamenska E.E. - Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Military sociology: historical and modern development .

The article deals with the history of the emergence and the main stages of the development of military sociology. A brief overview of the research subject of early military sociology is given. An analysis of the views of military experts and sociologists on the main trends of the development of modern military sociology is underway.

Key words: war, sociology of war, military sociology, society.

*Рекомендовано до друку –
к.політ.н., доцентом Узун Ю.В.*

Стаття надійшла в редакцію 01.02.2018.